

De bewaarschool

Van mijn eerste levensjaren weet ik alleen iets door de verhalen van mijn moeder. Zij hield ervan om ons veel te vertellen over haar eigen jeugd en ook over onze eigen lotgevallen. Daardoor weet ik, dat ik in een koekwinkel geboren ben – dat zal wel in de bedstede van de huis- en slaapkamer achter de koekwinkel geweest zijn – en dat ik een oude, deftige baker heb gehad, Baker Zandbrink. Zij nam alleen voorname diensten aan, maar hielp mijn moeder grotendeels uit vriendschap. Ook weet ik daardoor dat mijn tante Henderika zo dol op me was, dat ze altijd met me naar buiten wilde. Als ik dan op haar arm zat te springen, was ze trots op me, omdat de mensen me zo'n mooi kind vonden. Daarnaast weet ik nog dat ik mijn moeder driemaal de schrik op het lijf heb gejaagd, eenmaal door van een hoge trap te vallen, een andere keer door een erwt diep in mijn neus te duwen, en een derde keer door een haaknaald in mijn keel te steken. Niemand kon het geweerhaakte ding eruit halen dan alleen de dokter, waar mijn moeder mij in haar angst heenbracht. Ik heb een flauwe herinnering dat ik ook nog eens uit een flesje terpentijn heb gedronken, maar dat weet ik niet precies meer.

Natuurlijk vertel ik deze dingen niet omdat ze ook maar enigszins belangrijk zouden zijn, maar alleen om te laten zien welke verhalen van mijn moeder in mijn geheugen zijn gebleven. Duizend andere dingen die ik nu totaal vergeten ben, heeft ze me zeker ook verteld. En terwijl ik de namen van allerlei dingen en mensen, die ik later in mijn gehe-

gen prentte, met moeite onthield en vaak weer vergat, is de naam van Baker Zandbrink, hoewel ik die nooit opzettelijk geleerd en gerepeteerd heb, en hoewel ik zeker al meer dan veertig jaar niet bewust aan haar heb gedacht, mij steeds in alle stilte blijven vergezellen. Jammer, dat men op zulke namen niet getoetst wordt; daar gebruikt de samenleving andere namen voor, die niet zo dicht bij het kind liggen.

* * *

Mijn persoonlijke herinneringen gaan terug tot mijn derde of vierde jaar, tot mijn bewaarschool-periode.⁹ Ik ben achtereenvolgens op twee bewaarscholen geweest, waarvan ik mij bepaalde dingen nog goed kan voorstellen. We woonden toen te Amsterdam in een kruidenierswinkel. Het hoge huis stond op de hoek van de Egelantiersgracht en de Derde Egelantiersdwarsstraat. Van dat huis en van de hele omgeving weet ik nog bijna alles. We hebben er zes à acht jaar gewoond, dus ik weet niet meer precies van welke leeftijd die beelden dateren. Op de eerste bewaarschool, heb ik alleen in mijn derde of vierde levensjaar gezeten, later niet meer. Ik weet nog precies, dat er binnen een naar mijn mening grote ruimte was, waar heel veel kinderen zaten – op wat voor banken weet ik niets meer – en dat aan het eind van die ruimte een houten trapje naar een verhoging voerde, waarop de juffrouw onder het koffiedrinken plaatsnam aan een tafeltje. Ik heb nu nog de indruk, dat die juffrouw vanaf haar hoge zitplaats ons hele rijk overzag en we dus niets stouts konden doen.

Van het leren weet ik niets meer, noch van verhalen of versjes. Mijn hele periode op die school wordt samengevat in maar één beeld: het koffie-uurtje. De kinderen zitten beneden, de juffrouw boven. Voor dat we beginnen te eten, roepen alle kinderen in dreuntoon omhoog: ‘Smakelijk eten, juffrouw Mina!’ De juffrouw antwoordt van boven

9 De bewaarschool is de voorloper van de huidige kleuterschool. Op de bewaarschool zaten kinderen van 3 tot 6 jaar oud [noot uitgever].

met haar vriendelijke bewaarschool-juffrouw-stem, wat hoog van klank en zeer welwillend van toon: 'Smakelijk eten, kinderen!' Na afloop van het boterham-eten zeggen de kinderen: 'Welvolkomen, juffrouw Mina!' Waarschijnlijk was het: 'Wel bekome het u, juffrouw Mina!' Maar in mijn oren hoor ik nog steeds het zeurderige gezang van het hele kinderkoor: 'Welvolkomen, juffrouw Mina.' En daarna weer de hoge, welwillende stem van de juffrouw: 'Welvolkomen, kindertjes!'

Er is zeker wel gebeden, gedankt en gezongen op de bewaarschool, maar ik weet er niets meer van. En ik vermoed, dat ik het scenario van het koffie-uurtje alleen onthouden heb, omdat mijn oudere broers mij er thuis vaak mee plaagden. Die riepen telkens op zeurende kindertoon en met piepende juffrouwen-stem door het huis spottend na, wat daar in de bewaarschool zo goed bedoeld en ernstig uitgevoerd werd. En zo zijn de fatsoenlijke manieren, die juffrouw Mina er bij ons inbracht, niet bewaard gebleven door haar welmenende ernst, maar door de onbarmhartige vrolijkheid van een paar ongevoelige spotters. Ik herinner me nog goed, dat die bespotting mij hinderde en wel een beetje pijn deed. De zaak was voor mij iets ernstigs, misschien alleen door de plechtige dreun, maar toch, mijn kindergemoed associeerde het met een ernstige sfeer, en het deed pijn, wanneer daarmee gespot werd.

De weg naar deze bewaarschool zie ik nog voor me. Eerst uit de huiskamer het trapje af naar de winkel. Dan de winkel door en over de platte blauwe stoep. Nu op straat. Meteen de hoge brug over, die – we woonden immers in een hoekhuis – bijna vlak voor het huis lag. En dan rechtsaf, de 'gracht' op, wat eigenlijk de kade langs de gracht was. Bij het woord gracht dachten wij nooit aan het water, maar altijd aan de beide wegen aan weerszijden ervan. Iemand woonde in onze taal nooit 'aan', maar op de gracht. De bewaarschool lag aan de overzijde van de gracht, rechts van de brug. Ik zie de 'kleine steentjes' nog, het voetpad van klinkers, waarop we altijd liepen, vlak langs de stoepen van huizen. De 'grote stenen', de keien, lagen daarnaast, op de rijweg.

Wanneer we naar school gingen, kregen we altijd de waarschuwing mee: ‘Op de kleine steentjes lopen, hoor!’ Dan liepen we, vaak hand in hand, over de kleine steentjes naar school, nadat mijn oudste zus ons eerst de brug over had gebracht.

Om in de school te komen, moesten we na de gracht eerst een poortje en een met klinkers bestrate gang door. Hoe we uit die gang in het schoollokaal kwamen, weet ik niet meer. Ik zie alleen de gang, en dan, zonder tussenschakels, de schoolruimte met de hoge tribune voor Juffrouw Mina, deftiger genoemd: Mejuffrouw Gottman. Ook háár naam heeft in mijn geheugen een onvervreemdbare plaats.

Die weg naar school is voor mij één keer een kruisweg geweest. Niet door de school, want van de school herinner ik me niets onaangenaams. Vóór mijn zesde jaar leed ik enige tijd aan bedplassen. Er zijn ook nu kinderen die daaraan lijden en daarom wil ik nauwkeurig mijn herinneringen betreffende die ‘ziekte’ vertellen. Wellicht helpt het hen. Ik geloof niet, dat mijn ouders, broers en zussen het toen als een ziekte of een zwakte zagen. Sterker nog, ik heb de indruk, dat ze het mij als iets beschamends verweten. Nog hoor ik me boos toeroepen: ‘Lelijke pis-in-bed!’ En daardoor voelde ik me zo hulpeloos schuldig. Men scheen te denken, dat ik uit luiheid maar in bed plaste. Als ik niet zo lui was, zou ik wel opstaan. Heel zeker weet ik echter, dat dat niet zo was. En dat weet ik zo bijzonder zeker door een droom, die ik nooit vergeten ben. Op de bewaarschool bij Juffrouw Mina was er voor de kleine jongetjes geen toilet. Die moesten maar, op een binnenplaatsje, in een vierkant stenen putje hun behoefte doen, dat waarschijnlijk in een riool uitliep. Nu droomde ik eens, dat ik bij dat stenen putje stond, maar er lag een groen geverfd houten deksel op. Ik moest toch erg nodig, maar ik durfde niet, om dat mooie, groene deksel. Maar ik kon het ook niet meer tegenhouden, en toen het eenmaal gebeurd was, werd ik geschrokken wakker. Een ogenblik was ik wanhopig en toen kroop ik diep weg onder de dekens, om me te verstoppen tegen de vernedering die straks weer zou losbreken.

Uit dit tijdperk heb ik herinneringen van diepe pijn. De kleineringen maakten mij schuw en angstig. Er was geen vertrouwelijkheid tussen de anderen en mij. Ik voelde mij een eenling, maar niet een prinsje, dat verdwaald is onder mensen van de straat. Eerder was ik zoiets als een ziek hondje, dat overal weggkruipt en dan nog uit zijn veilige hoekjes wordt weggeschopt. Nog zie ik dat kleine jongetje 's morgens in zijn natte hemdje rondlopen en hoor ik het snauwen van deze of gene: 'Ga weg, stinkende pis-in-bed.' Nu moet de lezer niet denken, dat mijn gezinsleden altijd zo harteloos waren. Het tegendeel was het geval. Ik hield erg veel mijn moeder en verafgoodde haar. En mijn vader was ook een beste man. Over de jongere gezinsleden viel ook niet te klagen, maar een pis-in-bed was nu eenmaal een pis-in-bed. Die was een stommerik, met name voor het broertje, dat met hem in één bed moest slapen, daarnaast voor de zus, die elke dag de bedden moest afhalen en opmaken, en als laatste ook voor moeder, die uit een lege linnenkast maar altijd schone lakens tevoorschijn moest halen. Hoe moest men dat kwaad bestrijden? Door schelden en slaan. Men wist niet beter. En zo ging ik gebukt onder schaamte en angst voor klappen.

Deze middelen hielpen echter niet. Wel hielp het, wanneer ze mij elke avond, voordat de ouderen naar bed gingen, even wakker maakten en eruit haalden. Dat gebeurde vaak weken achter elkaar. Dan kwam mijn oudste zus, een hele lieve meid, en tilde mij op. Slaapdronken zette ze mij op het toilet neer. En dan stak ze haar vinger in de lucht en zei: 'Goed luisteren, of we iets horen.' Hoorden we dan wat, dan waren we allebei gelukkig, zij en ik. Dan keek ik nog eens de kamer rond, zag het nachtlampje flikkeren – een waspitje op patentolie in een gewoon drinkglas¹⁰ – en dan voelde ik me zo gelukkig, zo stil gelukkig. En wanneer ze me dan weer in bed legde en lekker instopte, sloiep ik meteen weer in, rustig in volkomen veiligheid.

10 Hiermee wordt een lont bedoeld dat in olie is ondergedompeld, zodat het vuur langer blijft branden. De lont die Ligthart bedoelt, zat dus in olie die in een gewoon drinkglas [noot uitgever].